

EMLÉKBESZÉD NAGY PÉTER ALELNÖKRE.

Vitam defuncti hominis narro.

Önkénytelen és méltó borzalommal állunk a mi korlátolt értelmünkkel a te végire mehetetlen bölcsességü intézkedéssel szemben oh szent gondviselés! Örök időkre felfedezhetetlen és csak a te mindentudóságod előtt ismeretes elvek és törvények szerint igazgatod és intézed a mindenséget úgy egyetemében, mint legparányibb részeiben; mert a mit emberi ész és felfogás, az érzékei körébe eső tünemények észleléséből elvonva, mint ily örökigaz és kényszerítő törvényt vél felismerhetni, még a felfedezéseivel büszkélkedő mai természettudomány feltétlen párthivei saját vallomása szerint is, nem egyéb, mint a valószínű hihetőség felteteleinek többé-kevésbbé megfelelő hozzátetés. És e bizonytalanság áthathatatlan homályában, a melyben nincs más vezérünk, mint a hit, már akár legyen vallásos, akár tudományos hit, haladunk életünk pályáján egy ismeretlen czél felé, minden lépten nyomon rá bukkanva egy-egy megoldhatatlan talányra, minden pillanatban beleütközve a lényünk tökélytelen voltánál fogva minket mindenfelől környező korlátokba, a melyeken túl menni nem bírunk. Ám ez az élet öntudatra ébredésünk első pillanatától fogva elhalmoz vágyakkal és kötelességekkel, beléhelyez körülmények és viszonyok elutasíthatatlan kötelekeibe, kitesz a kellemes érintkezések és kemény összeütközések változó és váratlan esélyeinek, izgatja egész valónkat egymást követő édes reményekkel és aggasztó félelmekkel, szembe állit erőnket megfeszítő munkákkal és felemésztő küzdelmekkel, és mind e tőlünk merőben független és éppen azért nagyobbára ellenséges vagy legalább is kétes jellemű befolyásokkal szembe állit hol nagyobb, hol kisebb, de mindig korlátolt mértékével a testi és szellemi erőnek és tehetségnek felruházva. Élünk, tehát élnünk kell, tehát jogunk van élni. Ezt tanít-

ja a vallás, ezt sugja az önfentartás velünk született ösztöne; és mivel az élet mozgás, mozgunk, mozgásunknak tért keresünk. De e mozgó élet is eleintén ismeretlen előttünk, sokat kell tapasztalnunk, sok mindenben kell keresztül mennünk, a míg szemünk megnyílik, hogy kezdhessünk látni. És ekkor mit látunk? Szétfoszlott reményeket, dugába dőlt terveket, kárba vesztett fáradalmas munkát, félre ismert jó akaratot, sárba rántott érdemeiket, indokolatlan gyűlölködéseket, kaján irigységet és csak nagy ritkán itt-ott, mint egy-egy kis zöldellő nyugpontot a háborgó hullámok végtelen pusztáján, egy-egy sikerült vállalatot, egy-egy nemeslelkű tetet és a mi a legeslegritkább: egy-egy boldog embert.

Megtanuljuk hamar, hogy saját szabad akaratunk mily csekély tényező működésünk és ténykedésünk iránya meghatározásában, hogy legkevésbé tőlünk, hajlamunktól és választásunktól függ életpályánk kijelölése, hogy nem saját meggyőződésünk és belátásunk, hanem vagy elutasíthatatlan kötelesség parancsa vagy elháríthatatlan körülmények kényszere határozza meg többnyire hol, mikor, mit és miképpen cselekszünk, szóval, hogy annyira nem vagyunk urai a magunk helyzetének, hogy sokszor abban se vagyunk szabadok, hogy magunk szemelhecssük ki a helyet, a hol, a társadalmat, a melynek körében élni és működni akarunk. Mi csoda tehát, ha e tapasztaláson okulva önkénytelenül és csaknem észrevétlenül beletörődünk az adott helyzetbe, és átlátva, mily bizonytalan és kiszámíthatatlan a jövő, mily ismeretlen és elérhetetlen mind az, a mi a magunk saját szűk hatáskörén kívül esik, mind inkább a közellevőre és jelenre pontosítjuk össze törekvéseinket, a könnyen elérhető és ugyszólván kezünk ügyébe eső célokat tartjuk szemmel, és bizonyos könnyelmű lemondással, nem törődve semmivel, a mi nem égető kérdés, a pillanatnyi szükség követelményeinek szolgálunk, és nagyra vagyunk vele, ha az éppen kézben levő munkánk némi sikerét birjuk felmutatni. Megelégszünk, ha a má-t biztosíthatjuk, a holnap — az kérdőjelnek marad mind addig, a míg a má-n átmenve tegnappá nem válik. És mégis szeretjük elhitetni magunkkal, hogy van nekünk egy magunk kitűzte és választotta szilárd életcélunk, a mely felé következetesen, és a határozott irányból soha ki nem térve, öntudatosan haladunk, mert önzésünk tetszik magának abban a csalódásban, a mely saját önkényes elhatározás színében tünteti fel a kényszerítő szükség nyomásának engedő önmegadást, a következetes, szilárd jellem tiszteletcímével ruházza fel a számunkra kijelölt út türelmes követését, független gondolkodásnak mutatja bé a másképp nem tehetés kérlelhetetlen sanyaruságát. Az élet hullámai ragadnak magukkal, a mikor azt hisszük, hogy előre törünk; a ránk nehezedő nyomások alatt görnyedve, a minden-

felől ránk mért csapások ellen védekezve azt képzeljük, hogy küzdünk az étellel; és a mikor a körülmények kedvező csoportosulása, az események szerenesés találkozása némi eredményre juttat, ujjongunk a nyers győzelem, a kivivott siker örömeiben — Hánykódunk és vergődünk, de azt mondjuk, hogy küzdünk és munkálkodunk. A vallásos lélek mind ebben az örökké való bölcs gondviselés kiszámíthatatlan intézkedéseit látja, és megnyugvó bizalommal aláveti magát annak, a mit el nem kerülhet, egyetlen vigasza e tételben van: „minden jó, a mit az Isten tesz;“ a modern tudomány önhitt elbizakodása jónak látta e jótékony hit helyébe a „létért való küzdés“ erkölcstelen elméletét állítani oda, természetesen nem mint vigasztaló hitet, hanem mint tudományos tant, mint megfejtését az emberi sors változatai talányszerű rejtelvényeinek; neki nincs szüksége vigasztalásra, hanem a mikor a kétségbeesés kezdi környezni, a nihilismus végletébe menekül.

A sok feltevés és elmélkedés, a hit tanításai és a bölcelet okoskodásai azonban csak egy bizonyos dolgot tudtak eddig megállapítani, a halált. A tünemény maga éppen oly megfejthetetlen talány, mint az élet, a mely megelőzte, mint az, a mi utána következik. Az életre nézve, azt hisszük, hogy ismerjük, mivel a lefolyása alatt beállott eseményeket észleltük. A mi utána következik, ismeretlen, kifürkészhetetlen; remélsz hited szerint új életet a siron túl, a mely majdan meghozza azt, a mit a földi élet megtagadott, a mely világosságot ad mindenben, a mi itt homályos és megfejthetetlen volt; avvagy hajthatatlan daczodban azt vallod, hogy visszatérünk a semmibe, a melyből lettünk, és a melyben aztán elenyészik velünk együtt minden, a mi szenvedést és kint okozott, és hogy ennek megszűnését nem fizetjük meg drágán, ha oda adjuk érte azt a kevés örömet és élvezetet, a mit az élet nyujthat: — egy bizonyos csak: a halott nem él többet a mi számunkra, a mi körünkből eltávozott, mi elvesztettük, visszahozhatatlanul, örökre!

Ez a bizonyos tudat teszi oly rettenetessé a halált az élőre nézve. Kétségen kívül sokan magokért rettegnek, félnek attól az ismeretlen jövőtől, a melyre tervezni, a melyet kiszámítani, a melynek mivoltához még sejtelem-képpen hozzávetni se lehet; de mégis még többen nyugodtan mennek eleibe, vagy bizalommal abba a kinyilatkoztatásba, a melyet hisznek, vagy elszánva magokat arra a megsemmisülésre, a melynek eszméjével megbarátkoztak. Hiszen még olyanok is vannak, a kik az étellel jól laktak, a kik tán meg is unták, és magokra nézve úgy várják a halált, mint megszabadítót. De sokkal rettenetesebb a halál, a mikor az élő megfosztja szeretettétől, a mikor elragadja körünkből azt, a kinek életére szükségünk volt, a kinek a helye üresen ma-

rad nem csak a hazában, a társadalomban, a családban, hanem mindenek felett a szívünkben! Eltávozik, itt hágy; nem marad belőle semmi! Semmi? Oh nem! Ne hallgassunk az újonnan kapott seb fájdmától sajgó szív e kétségbeesett jajkiáltására! Az az örök bölcseségű, az a kimeríthetetlenül kegyelmes gondviselés, a mely jönnek látta megfosztani minket oly lénytől, a mely szívünkhez volt növe, a mely a költő szavai szerint „lelkünk felét“ viszi magával, gondoskodott a gyászba borult hátramaradottakról is, mert áldó keze felruházta őket a megemlékezés tehetségével, megadta nekik, hogy lelki szemök elébe idézzék vissza az eltávozott képét, a milyen volt, a hogy érzett és cselekedett, a mint gondolkozott és beszélt; és a mikor ez sikerül nekünk, újra átélvezzük mind azokat az örömeket, a melyekben általa részesültünk, ismét átrezgik keblünket azok az érzelmek, a melyekben vele jóban és roszban osztoztunk; a felidézett kép újra felelevenedik bennünk, ismét látjuk arczatát, megcsendül fülünkben szózata, és az az édes érzés, hogy a miénk volt, hogy mi bírtuk, a meddig velünk és közöttünk élt és működött, együtt küzdött, együtt szenvedett és együtt örült velünk, és hogy mi leteteményesei vagyunk az ő drága emlékének, ez emlékből hozza meg számunkra a vigasztalás első balzsamcseppjeit!

Nekem is, mélyen tisztelt gyülekezet, ma jutott feladatamul, hogy egy drága halott emlékét idézzem fel Önök előtt. Nem volt ő nekem rokonom; nagyon távol egymástól kezdtük meg életünk pályáit, nagyon különböző terére az emberi tevékenységnek utalt minket hivatásunk és már meglett férfiak voltunk mind a ketten, a mikor útainkon először találkoztunk egymással. De ez első találkozás oly köteleket fűzött sziveink körül, a mely soha egy pillanatig se lazult meg. Csak kevéssel idősebb vala nálam, de én őt azonnal ugy kezdtem tisztelni és szeretni, mint atyámat, és ő őszintén viszonzva érzelmemet elfogadott fiának. Szerettem őt szívemmel és eszemmel, és változtatlan hévvel csüng szeretetem drága emlékének. Ezért mertem rá vállalkozni, hogy nyilvános tolmácsaként a közérzületnek álljak elé muzeum-egyletünk mai emlékünnepe, és ha csekély tehetségem cserben hagy, ha nem bírok érzelmeimnek oly élénk és megható kifejezést adni, a milyenre méltó volna az a férfi, a kiről szólni akarok, még sem kétkedem, hogy Önök türelmes figyelemmel fognak meghallgatni, mert szavaim egyletünk nevében felejtethetlen alelnökünk, Nagy Péter, emlékének vannak szentelve.

Nagy Péterről beszélve nincs szükségem ékesszólásra, az ő emléke felidézésénél magok a tények az ő jelleme és működése ismertetését sokkal jobban és találébban tüntetik elé, mint a legválogatottabb szók és szolamok bár mi művészi egybeszerkesztése.

Éppen az tette őt azzá, a mi, olyanná, a milyen volt, hogy egész életén, minden szaván és tettén rajta volt a gondviseléstől nyert benső hivatottság félreismerhetetlen bélyege. Az ő hatása másokra nem elmésen kiszámított fogások, nem szabályszerűen betanult mesterség gyakorlásának volt az eredménye, hanem szükségképeni következménye annak az őszinte igazságnak, a mely érzéseinek, hitének, meggyőződéseinek minden nyilvánulását jellemezte. Ha ő elhitetett valamit, ha meggyőzött valakit, ha lelkesedést keltett, az azért sikerült neki, mivel ő maga hitte a mit tanított, mivel saját benső meggyőződése volt, a miről mást törekedett meggyőzni, mivel a maga lángoló lelkesedésével gyújtotta fel a mások lelkületét. De azért nem tartozott azok közé, a kiket csak szívök, csak pillanatnyilag és a jelen percz hatása alatt fellobbant érzelmeik vezérlenek; hatalmas ellenőre volt szive indulatainak nagy esze, széles és alapos tudományos mivelődés melege és világossága által higgadt bölcsességgé érlelt magas értelmisége. Ez volt az a bűvös varázs, a melyet egyénisége gyakorolt mindenki-re, a ki közelébe jutott; az a ritka őszhang, a melyben volt szive eszével, az a soha meg nem zavarodott súly-egyen indulatai és okossága közt, az a szerencsés vegyülete a nemes hévvel felbuzduló érzelmenek a helyzetet gyorsan és biztosan felfogó és átértő elmeéllel, a mely a legválságosabb és legbonyolultabb kérdésekkel szemben megláttatta vele a követendő lehelyesebb irányt, az az egyenes-lelkűség, a mely még ellenfeleivel szemben se tért le soha az igazság ösvényéről, együtt alkották azt a szellemet és jellemet, a mely Nagy Péter irányában az önkénytelen tisztelettel egyszerre az őszinte vonzalom érzelmét ébresztette mind azoknál, a kiknek módjok volt őt egész valójában megismerni és megérteni. Innen volt az is, hogy Nagy Péternek azok közt a változatos küzdelmek közt, a melyekbe a közszolgálatnak szentelt nyilvános működése és hivatalos állása elegyedni kényszerítette, voltak és lehettek ellenfelei, személyes ellensége nem volt; az életbe vágó érdekek körül csoportosuló pártok szenvedélyes tusáiban juthatott és jutott neki is a maga osztályrésze a heves és elkeseredett megtámadásokból, de a csendes medrébe viszatérő józan közvélemény ítélő széke előtt minden kiküzdött harez után csorbitatlan tekintéllyel és homálytalan tisztaságban merült fel erkölcsi személyisége a küzdés viharától felkavart porfellegekből. Tegyük még hozzá, hogy e kiváló adományokkal és tulajdonságokkal roppant munkaerő párosult benne, a mely lankadást nem ismerő eréllyel és szorgalommal működött benne és általa utolsó pillanatáig, és akkor lesz némi fogalmunk róla, hogy mi volt ő, mit birtunk és mit veszítettünk benne!

Sziveskedjenek most tisztelt hallgatóim rövid ideig figyelemmel kísérni, a mikor megkísértem élete vázlatos rajzában kimutatni, hogy valósággal olyan volt, a milyennek jellemeztem, és mi módon lett olyanná. E rövid életrajzban azonban nem fogom az ő egyházi működésére azt a tüzetes és részletes figyelmet fordítani, a melyre működésének e kiváló és főága méltó és érdemes. Nagy Péternek, a papnak, a püspöknek egyházi pályáját megvilágítani és méltatni, arra nem vagyok, nem lehetek, illetékes és hivatott. Előttem az ember, a polgár, a családapa, és főleg a mi muzeum-egyletünk alapító-társa és alelnöke lebeg. Így is elég nagy a feladatom, elég nagy a jutalmam, ha némileg meg tudok neki felelni.

Nagy Péter született Kolozsvárt 1819 április 22-kén. Apja Nagy Péter a királyhágón túlról származott be és mint iparos polgár itt megtelepedvén nem gazdag, de tisztességes vagyoni viszonyok közt élt; anyja Kecskeméti Klára kolozsvári születésű volt. A derék szülék az akkori felfogás szerint jó nevelést kívánván adni gyermekeiknek, a kis Pétert, a mint korát érte, feladták a helybeli ev. ref. főtanodába, hogy tanuljon. Az ifju gyermek tehát nem nőtt fel bőségben, de mégis oly anyagi viszonyok közt, hogy szükségét nem látott, és nyugodt lélekkel mondhatta későbben egy alkattal nekem, a mikor bizalmas beszélgetés közben megjegyzém, hogy egyik legkellemetlenebb és legterhebb gond mégis az, ha a mindennapi kenyér megszerzése és biztosítása aggasztja az embert: „ezt a faját a gondnak én, hála Istennek, soha sem ismertem.“ Az iskolában hamar kitűnt tehetségeivel, a melyeket már korán buzgó szorgalommal igyekezett fejleszteni. Megvolt benne minden kellék, a mely egy ifju sikerét a tanulói pályán biztosítja, gyors felfogás és erős emlékezet, az ismeretek elsajátításának alapfeltételei; gyorsan váltó ész és elfogulatlan bátor lélek, a mely már a gyermekben teremti meg azt a könynyedséget gondolatai kifejezésében, a mely első tanujele a leendő szónoknak; nyílt őszinteség és örökké derült kedély, a mely még a komoly munka fáradalmának is fel tudja találni a vidám oldalát és még sem lépi túl a kellő határt legszeleesebb jó kedvében is, a mely vonz és szeretetet nyer; nem csoda tehát ha a korán érő ifju csakhamar megnyerte kortársai becsülését, tanárai elismerését és magára vonta mások figyelmét is.

Minden arra mutat, hogy a lánglelkű és tudomány-szomjas ifju már az iskolában teljes megértésére jutott annak, hogy az iskolai tananyag mindig és szükségképpen a közepes tehetségek felfogó erejéhez levén alkalmazva és mérve, a ki a tudományban felül akar emelkedni a mindennapias közepszerűség színvonalán,

nem érheti be annak az elsajátításával, a mit az iskolában tanítanak. Ugy látszik, gyermekkori eszményképe a tanári pálya volt, és helyesen következtetett, a mikor abból az elvből indulván ki, hogy a ki másokat akar tanítani, annak magának nagyon sokat kell tudnia, minden kínálkozó alkalmat megragadott, hogy mentől több ismeretet és tudományt szerezzen. Sokat olvasott, nyelveket tanult, az ókori klasszikus nyelveken kívül németet, francziát, angolt, az utóbbit különös előszeretettel, a theologiai tanfolyamon az ó-testamentom szent nyelvével is megismerkedett; tudományos tanulmányaiiban kiváló kedvvel a természettudományokat ölelte fel, természetrajz, természettan, vegytan voltak kedvencz tanulmányai, de semmiképpen sem az iskolai tanfolyam rendes tantárgyai rovására. E mellett fogékony keble a szépirodalom remekeihez is vonzódott, és még zenére is tudott időt szakasztani minden perczet kihasználó lankadhatatlan szorgalma.

1836-ban Brassai Sámuel, akkor a „Vasárnapi Ujság“ szerkesztője, előadásokat hirdetett a növénytanból. Azok közt az önkényesek közt, a kik ez előadásokat hallgatták, ott látjuk Nagy Pétert is.

A református tanintézetek tan- és nevelő rendszere minden időben és még ma is abból az elvből indul ki, hogy a tanuló ifjuságnak a lehető legnagyobb szabadságot kell engedni, vagyis, a lehetőségig kerülni kell úgy a tanításban, mint a nevelésben azt a szoros szabályok formáságaihoz ragaszkodó kényszert, a mely eszményképpen a növendékek tökélyes egyformásítását tűzi ki az iskoláztatás céljául. Ez elv alapeszméje: az ifjuval vele született tehetségeket nem akadályoztatni abban, hogy mindenik a maga természete és mivolta szerint ne fejlődjék és ne érje el a neki elérhető tökély lehető legmagasabb fokát, és egyszersmind idejekorán arra az önállóságra szoktatni az ifjut gondolkodásában és tevékenységében, a mely megóvja őt a félnék és szegénylős vadság halogságától megadja neki azt az önbizalmat fellépésében, a mely nélkül csak nagy nehezen birná magát és tehetségét érvényesíteni. Igaz, hogy nem egészen szerencsésen alakult jellemeknél és nem elég tapintatos vezetés mellett ez elv gyakorlati alkalmazása igen könnyen szülhet türhetetlenségig fokozódható önhittséget és szegletes rakoncázatlanságot; de a szerencsés mérsékletű lelkületekre, a jó irányú és természetű szellemekre áldásos hatása kétségtelen, és körültekintő, hölcs alkalmazása mellett válogatott egyéneknél a kitünőség legkiválóbb és legszeretetremlőbb erényén, a szerénységen sem esik miatta csorba. Nagy Péter bizonyára ily kiválasztott egyéniség volt. Korán kezdte első szárnypróbálgatásait az irodalom terén, ha szinte eleintén csak fordítgatásokkal, még pedig szépirodalmi dolgozatokkal. Ugy látszik,

hogy ezek a kísérletek már korán hozták érintkezésbe a vasárnapi ujsággal és szerkesztőjével; zenegyakorlatokban és előadásokban való közreműködése második érintkező pont volt a nagy zenekedvelő Brassaival, most, hogy éppen Brassai tudományos előadásait hallgatta és részt vett az ezek kapcsában rendezett fűvész-kirándulásokban Kolozsvár környékén, és Brassainak módja volt megismerkedni sokoldalú tehetségével és nemes előre törekvésével, az érettebb, már tudós, már tekintélyes Brassai és a pályája kezdetén álló ifjabb Nagy Péter közt egy benső viszony fejlődött ki, a mely nem lehetett döntő befolyás nélkül Nagy Péter egész jövőjére.

Azon kívül, hogy a folytonos érintkezés számtalan alkalmat nyújtott Brassainak ifju barátjának irodalmi és tanulmányi törekvéseiben minden irányban tanáccsal és útasítással segítségére lenni, a mely alkalmak kihasználását az ifju nem mulasztotta el, legközelebről az volt a következménye, hogy a mikor Brassai 1837-ben tanárrá lett, és mint olyan ebben és az utána következő 3—4 évben folytatta fűveszi kirándulásait Erdély különböző, jelesen havasos vidékeire, Nagy Pétert csaknem mindig magával vitte, s ez nagy kedvteléssel folytatta kivált növénytani tanulmányait.

Nagy Péter, a mint tudjuk, még se lépett határozottan a tanári pályára, hanem pap lett. Különböző okok hatottak közre ebbeli elhatározása létesülésére. Nem tisztem ma, egy fél évszázal ez események után apróra vizsgálni mennyi esik ez okokból mások, mennyi Nagy Péter saját rovására, annyival kevésbé, mivel az isteni gondviselés intézkedései igen gyakran vezetik az embert keserű megpróbáltatásokon át ahhoz a célhoz, a mely az illető hivatásának legjobban felel meg. Nagy Péter nem egészen önkényt választotta pályáját, de a következők bebizonyította, hogy helyesen választotta, mert ezen a pályán bírta magát minden tekintetben legfényesebben érvényesíteni, úgy hogy bajos volna megmondani, a papi hivatal emelte-e őt inkább, vagy pedig ő vált inkább díszére a hivatalnak. Egy azonban feltűnő e pályaválasztásban. A Nagy Péter élete folyását szemügyre vévén sajátságos döntő befolyását a növénytanak az ő sorsaira lehetetlen észre nem venni. Ime a növénytan csatolta őt Brassaihoz, a ki tagadhatatlanul nagy befolyással volt egész szellemi fejlődésére; egy fűveszi kirándulás alkalmával egyszer Malomvizen, Hunyadmegyében Mara Lőrincz vagyonos birtokos vendégei valának; a házi gazda és neje Brassai előtt abbéli óhajtásukat fejezván ki, hogy a magok házánál prédikációt halljanak, Brassai megkérdezte Nagy Pétertől nem vállalkoznék-e egy prédikációra, hiszen mint volt legatusnak némi gyakorlatában kell lennie az ily szónoklatok tartásában. Nagy Péter készségesen vállalkozott, és oly egyházi be-

szédet rögtönzött, hogy Brassait egészen meglepte nem csak a rögtönzött szónoklat tartalmassága és kerekded formája, hanem még nagyobb mértékben az előadás modora, az a rokonszenves bensőség és magával ragadó hév, a mely az ifju szónok ajkairól folyó beszédet jellemezte, és erős hatást tett a hallgató kedélyére, a melyet kellemes hangja, fesztelen és természetes szavalás és a szónók különben is rokonszenves arczából sugárzó lelkesedés még fokozott. E beszéd hatása alatt Brassai ott rögtön megmondta neki, hogy az ő véleménye szerint valóságos hivatása a papság, egyszersmind azt is megjegyezvén, hogy a papi pályán több kilátás és fényesebb siker kínálkozik a valóban kiváló tehetségnek, mint az akkor tájban még elég szűkmarkuan ellátott tanári pályán. Brassainak e nyilatkozata ha nem is egyedüli, de bizonyára egyik fő indító ok volt arra, hogy Nagy Péter pap lett.

Nagy Péter jellemének egész mérséklete és fejlődésének egész iránya őt az új kor fiává bélyegezték. A természettudományok iránti hajlama és a velök való foglalkozás, kivált a természet buvárlása a szabadban, egész valóját áthatotta avval a derült komolysággal, a mely egyenlő távolságra van a könnyü vérü léhaságtól és a mogorva vaskalaposságtól. Ő nem tekintette bűnnek, a lelkiismeretes, szorgalmas és komoly munkásságot helyel-közzel egy-egy felvidámító tréfával kivetkőztetni a kimerítő fáradozás unalmából; ő megértette tökélyesen Horatiusnak bölcs tanítását, hogy vidám mosollyal is szabad komoly igazságot mondani; értett hozzá, mikép kell az olykor kicsapongó jó kedv és játszi mulatozás közben is megtartani a férfituhoz illő mértéket; különben is jelleme egyik alapvonása, a humor, kedvencz olvasmányain, az angol humoristák, jelesen Dickens, művein táplálkozván és általok érlelődvén, egészen más színben tüntet fel az ő szemében az életet és feladatait, mint a minőben az ő idősebb kortársai látták. Természetes őszinteségénél fogva, ez a felfogás nyilvánult is minden tettében és egész viselkedésében.

Am Nagy Péternek érzékeny szíve is volt. Érzékenységet fokozta az is, hogy testalkata nem tartozott a nagyon erősek közé, és kora ifjúságában kiállott súlyos betegségek bizonyára nem erősítették meg idegrendszerét; így történt, hogy érzékenysége olykor idegességbe ment át. Ehhez járult még ritka egyeneslelkűség és finom becsületérzés, a mely felháborodott mindenre, a miben akár az igazságtalanság és részrehajlás, akár a kifogástalan becsületesség útjáról letérés legkisebb árnyékát is vélte felfedezhetni. Betetőzte az ő jellemét tántorithatatlan szilárdság elvi meggyőződéseivel való ragaszkodásában; a mit ő egyszer helyesnek és igaznak ismert meg, attól nem tért el, még akkor sem, ha látszólag engedményeket tett is az alkalmoszerűségnek, vagy meghajolt a

szükségszerűség kénytelensége előtt. E jellemalkatot szem előtt tartva világosan fogjuk felismerni minden tette és elhatározása rugóit.

Legelőbb is nem fogunk csodálkozni rajta, hogy az ily természetű és észjárásu ifju, mind a mellett, hogy, a mint mondani szokás, kitünő tanulo voll, nem volt öreg tanárainak kedvence. Ezt ő érezte, és az ök részéről igazságtalanságnak tekintette, a mely bántotta érzékenységét. Nem csoda tehát, hogy egy alkalommal egy köztanítói állomás betöltésénél magát mellőzve, jogosnak ismert igényeit tekinteten kívül hagyva látván, gyors elhatározással kivált a főtanoda kötelekéből, és elfoglalta a néhai Krizbai kolozsvári lelkész mellett éppen akkor üresedésbe jött segédlelkészi állomást, 1840 januárius 1-jén, miután 1839 december 27-kén megválasztották volt.

A pályaválasztás kérdése tehát el volt döntve. Nagy Péter az ő komoly kötelességerzetéből folyó hő buzgalommal látott hozzá új állása teendőinek lelkiismeretes teljesítéséhez; e közben hivatalos pontossága, kedves modora és páratlan ékesszólása annyira megnyerték a hívek köztiszteletét és közszeretetét, hogy Krizbai csakhamar bekövetkezett elhunytá után a kolozsvári ref. egyházközség rendes lelkészévé választotta 1841 junius havában. Erre Nagy Péter a törvényes módon kiállván a kolozsvári, nagyenyedi és maros-vásárhelyi főiskoláknál akkor szokásos bölcselemi és theologiai szigorlatokat, az 1842-ki maros-vásárhelyi közzsínaton páppá szenteltetett.

Igy egyelőre biztosítva látván társadalmi állását, első gondja volt megvalósítani rég táplált óhaját, külföldi egyetemen bétetőzni tudományos tanulmányait. Megnyervén egyházközségétől az e terv kivitelére megkivántató egy évi szabadságidőt, sőt egyes buzgó tisztelőitől és pártfogóitól anyagi támogatást is, elment a göttingai egyetemre, és ott theologiai tanulmányai mellett is tovább folytatta természettudományi tanulmányait, első sorban a füvészetet, és jelesen a mohászatnak szentelve figyelmét, és ágban jelentékeny ismereteket szerzett, ismeretséget kötött az ottani hírneves tanárokkal és tudósokkal, a kik közt Bartlingnak volt nagyon kedves embere.

Haza térve, és ismét elfoglalva lelkészi állomását, Brassaival újból folytatta füvészkirándulásait, így 1843-ban Mehádián voltak, és aztán részt vettek a magyar orvosok és természetvizsgálók az évi temesvári naggyűlésén. Ugyanez évben, meghülés következtében, oly súlyos belegségbe esett, hogy az orvosok kétkedtek megmaradhatóságában; csaknem egy évig lebegett élet és balál közt, és csak 1844 tavaszán épült meg annyira, hogy ismét teljesíthette hivatalos kötelességeit.

A fűvészet, a mely már pályaválasztásánál szerepelt, ismét közbenjáró volt életének egy más elhatározó lépésénél; ismeretségbe és érintkezésbe hozta Landoz Jánossal, a francia nyelvtanárral, a ki szenvedélyesen és tetemes sikerrel foglalkozott fűvészettel, és házához járván egyik leányát Katalint megszerette, megkérte, és felgyógyulása után még 1844-ben egybekelt vele. E házasság boldogságát csakhamar félbeszakította a halál, az alig 20 éves ifju asszonyt már 1847 márczius 20-kán vesztette el, özvegyen maradt két kiskoru árvával, Katalinnal, utóbb Szabó Sámuelnével, a kit még magának kellett eltemetnie, és a még élő Józsuffel, a ki mint orvostudor és kolozsmegyei főorvos most éli férfikorát közöttünk.

1846-ban a kolozsvári ref. főtanodában a természettudományi szakban egy tanerő beállítása vált szükségessé; a rendelkezés alá jöhetőek közt tudomány és tanító-tehetség tekintetében senki se mérközhetvén Nagy Péterrel, a ref. egyházfőtanács kinevezte őt segédtanárnak a kolozsvári főtanodához Papi teendői lelkiismeretes végzése mellett elfoglalta ez állomást, a mely ismét viszszevezette kedvenc tanulmányai ápolásához. Ez időre esik Milne-Edwards állattanának fordítása és kiadása tanítványai számára.

Az 1848-diki mozgalmak Nagy Péternek a szabadsággért és egyenlőségért buzgó lelkét is kivették békés foglalkozásai kerékvágásából. Kezdetül fogva buzgó részese lett, csatlakozott a Budapestre indított küldöttséghez, ott szónokolt is. A mikor a fegyveres harc kiűtött, Kolozsvárt gyutacsgyárat rögtönzött, és ha fegyveres kézzel nem vett is részt a tulajdonképpeni harcban, tudományával szolgált a hadviselés szükségeinek. El is vitette Urbán tüzszul Szebenbe, a honnan Bem győzelmei szabadíták ki. Ne időzzünk e korszaknál, a mely oly dicsőségesen kezdődött és oly gyászosan látszott végződni. Mi, a kik osztoztunk a dicsőségben és a gyászban, avval a vigasztalással szállhatunk sirunkba, hogy a végképp elveszettnek hitt szent ügy feltámadását is megértük.

Nagy Péter a harc lezajlása után visszatért békés foglalkozásaihoz; az 1846-ban elvállalt ideiglenes segédtanári állomásról 1850-ben rendes tanárságra lépett elő, és e minőségben egyik főtenyező volt a természettudományok mívelésének terjesztésében.

Oly kedvelté vált volt abban az időben kivált Brassai befolyása alatt a fűvészet, hogy előkelő hölgyek is nagy kedvteléssel foglalkoztak vele, többek közt báró Wesselényi Krisztina is. Eleintén Brassai adott neki órákat, azután elfoglaltsága miatt kénytelen levén e leczkeadással felhagyni, átadta e tanítványát Nagy Péternek, és ezuttal is a fűvészet tanítása hozta egy új viszonyba, a mely nem sokára gyengéddé válván ugy végződött, hogy még szorosabbá fűződött, a mikor 1849 végén második házasságra lé-

pett a nemes hölgyel, a ki azóta élete hű társa, árva kisdedeinek gyengéden ápoló második édes anyja volt, és most gyászolja drága férje elhunytát.

A helyre állott béke lassanként haza térítette azokat az erdélyi családokat, a melyek a forradalmi válság alatt erdélyi lakhelyeikről menekülni kénytelenültek. Egyik ily családdal, a négy kiskoru árva fiával özvegyésre jutott id. gróf Bethlen Jánosnéval br. Wesselényi Zsuzsánával jöttem 1851-ben én is Erdélybe, mint a fiuk nevelője. Ekkor ismerkedtem meg én is vele, és soha se felejttem el, hogy ő volt a legelső rokonszenves egyéniség, a melylyel ez új hazámban találkoztam, ő volt az első a ki az ismeretlen jövevényt őszinte barátságába fogadta és élete fogytaig meg is tartotta. De nem a magam megemlézéseért hoztam ezt fel, megszzeb- b ható következménye is volt e találkozásnak. A visszatért családok egy része Budapesten Szőnyi Pál magán-finevelő intézetébe jártatta volt fiait, és ez intézet kedveért itteni ügyeik rendezése után vissza akartak térni oda; köztök gr. Bethlen Jánosné is. E családok itthon tartása érdekében az az eszme született meg Nagy Péterben, hogy hiszen lehetne itt Kolozsvárt is egy oly Szőnyi-féle magántanintézetet létesíteni. Mint mindenben, a mire vállalkozott, úgy itt is a tett nyomban követte az elhatározást, összetoborzotta a tanerőket, Berde Áron, Gáspár János, Kovácsi Antal, Sámi László, Gondol Gedeon és én csatlakoztunk hozzá, felosztottuk hamarosan egymásközt a tantárgyakat, az igazgatást Berde Áronra ruháztuk, és 1851 őszén megnyitottuk az új intézetet a legszebb remények közt. Nem volt ugyan hosszú életű, mert noha első évi vizsgáin kitünő eredményeket mutatott fel, az iskoláztatás benne nagyon drága volt, mivel az aránylag csekély népesség különböző kora miatt, mindjárt három osztályban kellett a tanítást megkezdeni. Az intézet tehát hamar eloszlott, de a cél, a Pestre visszavágyó családok itthon tartása, el volt érve, és ez első sorban Nagy Péter érdeme volt.

Feltett szándékomhoz híven csak röviden érintem azt, a mi egyházi pályájára vonatkozik, mint működött, mint a gyakorlati lelkészet tanára a Kolozsvárt felállított ref. papnöveldeben, mint és mért maradt ő Kolozsvárt, a mikor 1862-ben e növelde haza költözött Nagy Enyedre, miképp választották meg 1864-ben egyházkerületi közfőjegyzővé, és hogy lett a successio joga alapján választás nélkül 1866-ban az erdélyi ref. egyházkerület püspökévé, mi szerepe jutott neki a magyarországi orsz. ref. egyház egyesült közzsínata létesítésében és vezetésében, micsoda művekkel gazdagította fáradhatatlan szorgalma a protestáns egyházi irodalmat. Mind ezeknek a bő és részletes feltüntetését annak kell átengednem, a ki az egyházi férfit fogja benne ismertetni. Nekem másfelé kell sietnem.

A mikor 1856-ban a felejthetetlen gróf Mikó Imre egybe-
 hívta az első értekezletet az alapítandó erdélyi muzeum ügyében
 Nagy Péter nem csak ez értekezletnek, hanem a későbbben ebből
 kiküldött öt tagu intéző bizottságnak is buzgó tagja volt. A léte-
 sitendő egyesület alapszabályainak első tervezetét ő dolgozta ki, a
 mikor későbbben az akkori kormány ismételve új meg új módosi-
 tásait követelte ez alapszabályoknak, az ő eszélyességének jutott
 az oroszlanrész a követelt módosításoknak a szabályba oly módon
 beleillesztésében, hogy a lényeg sértetlenül megmaradt. Az 1859
 november 23—26. napjain végre megtartott alakító közgyűlés meg-
 választotta Nagy Pétert az igazgató választmány tagjává, 1869-
 ben pedig, a mikor Dr. Szabó József egyleti alelnök mint ország-
 os képviselő huzamos időre eltávozott a városról, a közbizalom
 Nagy Pétert jelölte ki második alelnökké, majd 1871-ben Dr. Sza-
 bó halála után az idősebség során első alelnökké lett, és mint
 olyan folyton vezérlette az egyesület működését, még pedig többnyire
 egyedül, mivel gróf Mikó Imrét a miniszterség, utódját gróf Esz-
 terházy Kálmánt pedig főispáni bokros teendői sokszor és olykor
 huzamos időki is eltartóztatták az elnöki tiszt teljesítésétől.

Hogy mije volt Nagy Péter mint alelnök a muzeum-egyesület-
 nek, azt szóval egy emlékezés keretében kimutatni alig lehet,
 de különben is bajos felfogni olyannak, a ki maga is folytonosan
 nem volt részese működésének. Világra szóló és nagy zajt ütő
 cselekmények véghez vitelére egy oly szerény magántársulat keblé-
 ben, a mely mint a muzeum-egyesület mindjárt alakulásakor kikö-
 tötötte, hogy nem is követeli magának a tudós társaság czímét, nem
 nyílik tér. Kicsinyben, apró részletekben foly itt a munka, és csak
 éveken át folytatott lankadatlan munkálkodás végeredményeként
 áll elé egy-egy szembetűnőbb alkotás. A társulati működésben az
 egyes munkás nem alkot, csak dolgozik, dolgozik intéző fő bölcsen
 kiszámított terve szerint, méltán esik hát az eredmény érdemének
 oroszlanrésze az intéző főre, és mint ily intéző fő bőven érdemel-
 te ki Nagy Péter a maga tetemes osztályrészét azoknak az ered-
 ményeknek az érdeméből, a melyeket az egyesület huszonöt évi mun-
 kássága fel tud mutatni. Nagy Péter szilárdsága, részrehajlalan
 igazságszeretete, minden magánérdeket kizáró önzetlen közszelle-
 me, szónoki meggyőző ereje és készsége, emberi félelmet nem ismerő
 nyíltsága és bölcs mérséklete sok izetlenségen, sok apró hu-
 zavonán, sok alkalmatlan zavarón segítette át az egyesületet. Egyen-
 ként és elszigetelten tekintve azokat az apró harcokat, a melyek
 olykor kitértek az egyesület keblében, és a melyek szítói sokszor
 magok sem bírták megérteni fellépésök horderejét, az elfoglatlan
 és a bensőbb szervezetet nem ismerő szemlélő előtt csekélyeknek,
 zót sem érdemlőknek, jelentékteleneknek tűnhetnek fel, és mégis

nem egy volt közte olyan, a mely, ha ideje korán nem sikerült volna élit elvenni, könnyen az egylet végfelbomlásához vezethetett volna.

Az a nagy gyarlósága az emberi ész tervezéseinek, hogy mentől messzebb jövőre terjednek, annál bizonytalanabbá válik, hogy mi lesz belőlök. Nemzedékek váltják fel egymást, egyik épít elődjétől rakott alapokra, más igyekszik magokat ez alapokat is elbontani; a világnézetek változnak, az ismeretkör tágul, az igények nőnek; hiszen egyes ember maga is jöhet abba a helyzetbe, hogy ma éppen oly jóhiszeműleg rosszaljon valamit, a mily jóhiszeműleg hitt és bizott tegnap jeles és helyes voltában. Azért oly bajos az ítélet, a mikor az a kérdés merül fel, hogy valamely intézmény mennyiben élte tul magát és mennyiben életre való még most is; egy bizonyos cél, egy bizonyos irány, a melyet egy bizonyos kor mint üdvöst, mint követendő-t tűzött volt maga eleibe, üdvös-é, követendő-é most is; egy bizonyos szervezet, a melyet egykor bizonyos működés végzésére alkottak, megfelel-é most is rendeltetésének, meg fog-é felelni jövőre is? A mult idők alkotásai mellett szól a tapasztalás, a jövő alkotásait megaranyozza a remény; amazok fentartásáért buzgólkodik az öreg, ezeknek megvalósításáért rajong az ifju, és a maga szempontjából tekintve igaza van mind a kettőnek. A mi egyletünk keblében is hol nagyobb, hol kisebb mértékű vita tárgya volt e nézetkülönbség. Nagy Péter hatalmas szelleme mint közbenjáró állott mindig e két irány ellenkező törekvései közt, és mindig meg tudta találni azt a közép-utat, mely egyaránt távol van a hagyományoshoz és megszokotthoz való merev és makacs ragaszkodástól, és attól a vérmességtől, a mely mindent szét akar rombolni, hogy tért nyerjen a jövő alkotásai számára, a melyek még csak kilátásban vannak. Ő a tervszerű haladás embere volt, barátja a kellően előkészített és jól átgondolt de éppen azért lassu átalakításnak. Ezt az ő jótékony szellemét sajnosan fogja nélkülözni egyletünk. Benne ismét elvesztettük nagy alapítónk eszméinek egyik hagyományosát, egyikét azoknak az erős oszlopoknak, a melyek egyletünk fennállását biztosították, és ha az utókor fog is mást tenni a kihullott helyébe, éppen oly biztost, éppen oly szilárdat, emberileg mégis jogosult lesz azoknak a keserve, a kik a régít, a kipróbáltat siratják.

Nagy Péter, mint ember is megérdemli, hogy fentartsuk emléket, és a mikor az embert vesszük szemügyre, első, a mi miniket embereket érdekel, a szív, az érzület. Nagy Péternek nemes, szerető, minden szépért, jóért hön lángoló, minden nagyért, magasztosért erősen lelkesülő szive volt. Nyilvánult az ő szívjósága egész élete minden mozzanataiban. Igazi gyermekded szeretettel csüngött szülein, csaknem a rajongó imádásig fokozódott e gyer-

meki szeretet édes anyja irányában, a kinek áldott lelke, avval a finom tapintattal, a mely csak is az igazi jó anya szeretetének kiváltsága, meg tudta értetni az ő drága fiával, a kiből neki öröme telt, hogy az édes apának némelykor tulságosnak látszó kemény magatartása is szeretet, és a ki első neje halála után a nagyanya fokozott szeretetével pótolta kisedet, rvái mellett az elköltözött edes anyját. Szerelmem kötötte meg első házasságát, és annak gyümölesei, a két gyermek, a mellyel a korán eltávozott ifju neje megajándékozta, leirhatatlan forró szeretet tárgyai voltak. Kéjes kedvteléssel szemlélte e drága csemeték fejlődésének minden mozzanatát, a kétségbeeséssel határos aggodalommal féltette őket minden veszélytől, minden ártatlan örömtől neki egy-egy ünnep vala, és ha második házassága megkötésében szive vonzalmán kívül még valami más érdek is vezette, ez nem volt más mint az, hogy abban a nemes hölgyben, a kit hitves társának kiszemelt, felismerte azt a gyengéd érzületet, a mely igaz szeretetet, azt a mívelt lelket, a mely nemesítő példaadást, és azt a tapintatos eszélyt, a mely bölcs oktatást biztosított gyermekeinek, a kiknek benne nem mostoha, hanem második édes anyját adni óhajtott. Őszinte szeretettel és becsüléssel viselkedett baráti irányában, minden pillanatban kész volt tanácsával, támogatásával számukra, közbenjárásával, ha vagy egy félreértés pillanatra megzavarni találta köztök az egyetértést. Ám éppen azért, mivel ő oly igazán, oly bensőleg, oly őszinten tudott szeretni, érzékenyen sebezte meg szívét minden árulás, a melyet valaki szeretet és kölcsönös bizalom szerzette barátságos viszonyon követett el; fájdalom sokan és sokszor ejtettek ily érzékeny sebeket nemes szíven.

Nagy Péternek esze helyes arányban volt szívével. Nem csak nagy és átható, hanem könnyen váltó is volt, azért egyesültek benne mind azok a jeles tulajdonok, a melyek a gondviselés kiváló kegyéből adományozott elmék kiváltságai. Sokoldalú tudás és mégis alapos és mélyreható; éles észlelő tehetség, a melynek figyelmét még a legcsekélyebb mellékkörülmények se kerültek ki; elfogulatlan, józan ítelet, a mely ment volt minden egyéni előítélettől; gyors magafeltalálás a legbajosabb és legbonyolultabb helyzetekben is; bámulatos munkabírás és szorgalom, a mely semmiféle munkát vagy feladatot sem tekintett megbirhatatlannak; kitünő szónoki tehetség, a mely utánozhatatlan bájjal és könnyedséggel mindig eltalálta az adott helyzethez legjobban illő hangulatot, és soha se maradt kellő hatás nélkül; lelkiismeretes kötelességérzet, a mely soha se engedett magának semmi legkisebb mulasztást, és egyenlő pontossággal és szabatosággal járt el a kicsiny és a nagy dolgokban: mind ezek a kiváló tulajdonok ékítették Nagy Péter kitünő egyéniségét és elárasztották egész valóját

avval a vidám és derült nyájassággal, a mely a lelki és kedélybeli egyensúly csalhatatlan jele, és a mely személyét oly rokonszenvéssé tette.

De Nagy Péter ritka egyenességgel és becsületességgel is tündökölt, és valamint magának sem engedett meg soha semmit, a mi a legszorosabb értelemben vett igazlelkűség szabályaiba ütközött, úgy mondhatni csaknem ösztönszerűleg undorodott és irtózott minden alattomoságtól és hamislelkűségtől. A mi ilyest árult el, azt soha se tudta megbocsátani; a kit ilyenek kapott, az örökre ki volt zárva azoknak a köréből, a kiket ő szeretett és becsült. Ám éppen mivel bensőleg meg volt győződve, hogy soha sem mond, soha sem tesz semmit, a mit nem sugalt saját legjobb belátása, a mit nem helyeselt lelkiismerete, a mit alapos meggondolás után nem ismert meg jónak és igaznak, szilárdul is ragaszkodott elveihez és nézeteihez, és ha külsőségekben, formaságokban tudott is engedni, a lényegnek soha se áldozta fel legcsekélyebb részecskéjét sem, hanem védte néha a makacsságig fokozódó szívóssággal, a szenvedélyig felhevülő tüzzel, a meddig csak lehetett. Meggyőződése annyira egybe volt forrva egész valójával, hogy ennek megtámadása rá nézve mindig személyes megtámadás is volt, a mely érzékenységet fájdalmasan sértette, főleg, ha oly oldalról jött, a honnan nem várta.

Mind a mellett Nagy Péterben kifogyhatatlan humor is volt; kiváló kedvenc olvasmányai az angol humoros írók művei voltak, mivel saját humora is egy fajta volt az övékkel; nem az a bohócizos humor, a mely minden áron keresi a mókát, és erőnek erejével kaczagást akar előidézni; hanem az a kedélyes humor, a mely kivetkőzteti a gúnyt maró és sértő voltából, a mely talál de nem sebez, a mely játszóságában is megtartja a komoly háttért, és a mikor megnevettet is megindítja a szívet. Tudott ő maróan is gúnyolni, de ez a gúny nála mindig csak védő fegyver volt, soha se támadó; védelemre is ritkán használta, soha olyan ellen, a ki busásan meg nem érdemelte. Humora irányának legjellemzőbb tanúi a művészién átdolgozott és elmés toldalékokkal bővített „Kukliné prédikációi,“ a melyeket Kukli János álnév alatt adott ki.

Jól tudom, tisztelt hallgatóság, hogy az a kép, a melyet legjobb tehetségem szerint Nagy Péterről adni igyekeztem semmi irányban sem tökélyes. Rójják fel, kérem, fogatkozásait az én erőm hiányos voltának. Egyet tudok: igazat mondtam, nem hízleltem, és ha erősebb ész, nagyobb szónoki tehetség tökélyesebb képit fogja bemutatni, az a kép csak nyerhet, csak szebb, csak vonzóbb lehet az én vázlatomnál; de az én csekély tehetségem mértéke szerint is hiányos és csonka volna a kép, ha nem em-

lékezni meg Nagy Péter szenvedéseiről is Igen szenvedéseiről! Nem kívánom szomorítani tisztelt hallgatóim kedélyeit; megmondtam már a régi római bölcsész: istennek való látványt nyujt a derék férfiú, a mikor a balsorssal küzd. (Sen. de provid. 2, 9.). Nagy Péter a maga erején küzdött fel magát arra a magaslatára a társadalmi állásnak, a honnan szellemi világossága oly széles körre sugárzott ki, de küzdelmei közben sok megpróbáltatáson kellett átmennie, és a gondviselés bölcsesége még utolsó napjaiban is nehéz csapásokat mért rá. Nem fogok sohaig időzni annál a mindnyájunkkal közös keservnél, hogy eltemette szüleit; ezt a természet rendje úgy hozza magával; noha a szükségszerűség felismerése, az isten gondviselésébe vetett bizalom csak annyit munkál bennünk, hogy megadjuk magunkat az elkerülhetetlen és megmásíthatatlan végzésnek; a vesztes fájdalomát nem bírja enyhíteni. Eltemette testvéröccsét, a 19 éves ifjút, a ki a legszebb reményekre jogosított és nem csak a vérség kötelekeivel volt szívéhez fűzve. A kérelhetetlen halál alig három évi boldog együttlét után kiragadá karjaiból szeretett ifju nejét, özvegyen maradt két kised árójával, ez az az időszak, a melyet nemes egyszerűségével egy levelében maga úgy jellemez: „a mikor házamtól minden évben vonult ki egy-egy temetési menet, s mindegyik után maradt szívemben egy-egy megsajduló seb.“ Am akkor e szív még ifju volt és erős; fájt, de birta a fájdalmat; gyászolt, de még remélt; ott maradtak vigasztalókul forrón szeretett gyermekei, és saját szive ürét is megtöltötte ismét második házassága. Időközben az anyagi jólét is fokozottan beköszönt házához és családja körébe. Ugy látszott, hogy az a külmagyarutczai szerény papi lak egy állandóan boldog család földi paradicsomává vált, a második édes anya ápoló kezei közt szépen fejlődtek és serdültek a család apró reményei, a csendes boldogságot csak egy esemény zavarta meg, fiának súlyos betegsége, a mely a reményteljes ifjút a sir széléig vitte; de ez szerencsésen elmúlt. Majd megépíttette magának saját házát a maga saját keze mivelése után gyönyörűen viruló kert közepin; számos tisztelő és a meghitt barátok válogatott szűkebb köre tisztelettel és szeretettel környezték; nem hiányzott semmi a földi boldogsághoz, meg lehetett elégedve.

Idő közben az 1867-ik év meghozta a ránk nehezedett kényszer uralom végét. Mily benső örömmel üdvözölte Nagy Péter szabadságért és nemzeteért lángoló szive a helyreállított alkotmányosság dengő hajnalát tudjuk mindnyájan, hiszen magunk is osztoztunk e közörömben. De a felszabadulás kíséretében megjött a pártszakadás is. Nem hivatásom, nem is szándékom itt és ez alkalommal bár mily véleményt koczkáztatni a politikai pártok jogosultsága, elvei, iránya, működése és eszközei felett; a hol min-

den polgárnak joga van hozzá szólni a közügyhez, ott kötelessége is mindenkinek a maga erejéhez es tehetségéhez képest közreműködni a közjó előmozdítására; mikép és minő eszközökkel? az az egyéni ízlés, nézet és meggyőződés dolga, és a meddig meggyőződés, mindenik egyenlő joga. Sajnos csak az, hogy a párküzdelem heve könnyen szenvedélylő fajul, és a szenvedély nem igen válogat a fegyverben Nagy Péternek sem szándéka sem vágya nem volt politikai szereplésre; mint polgárt gondolkozása, hajlamai és meggyőződése a Deák-párt soraiba vezette, a melynek híve is maradt mind végig. De ha nem kívánt is a politikai téren babért keresni, a politikai pártharczban való meghurczoltatástól nem kímélte meg a sors. Igen messze kellene mennem, ha részletesen akarnám előadni, miért lépett fel képviselőjelöltnek, miképpen folyt le a választás. Nagy Pétert megválasztották. Hogy ellenpártja nem örvendett az ő győzelmén, az természetes; hogy a választás eredménye kihirdetése után egy fekevesztett tömeg odarohant, hogy bontsa le a házát, szomorú jelenség volt, de miután mégis sikerült a zavart még idején és komolyabb baj bekövetkezése előtt lecsilapítani, ne időzzünk mellette; ám a választást megelőzőt korteskedés lappangó működése közben, ellene oly fegyvereket használtak bizonyos oldalról, a melyeket ő a tisztességgel meg nem férhetőknek tartott ellenséggel szemben se, a melyek tehát annál fájdalmasabban sértették érzékenységét, mivel olyanok indították meg ellene, a kiknek őszinte, igaz barátságában bizott. Nagy Péter a három év elteltét epedve várta, hogy visszavonuljon végképp a politikától, neki elég munkát adott családja és hivatala. De az a seb, a melyet barátsága elárultatása ütött szívére nem gyógyult be, sajnott és fájt tovább is, és béhegedetlenül vitte magával a sirba. Nemes szívében nem volt hely a gyűlölet számára, de az árulást elfelejteni nem tudta, az árulónak megbocsátani nem birt.

Ismét derengeni kezdett élete láthatára, kedves leányát boldog házasságban látta egy gondos és szerető férj oldala mellett, körülötte a szebbnél szebb, kedvesnél kedvesebb, viruló gyermek-csoportját, az ő nagyatjai szíve örömeit, reményeit; pályavégzett fia szíve szerint való boldog házassági frigyben és már a jelenben is szép, a jövőben még szebbnek ígérkező nemes hivatás teljesítésében Kolozsvárt találta fel működése terét; a család egy városban, egymáshoz közel együtt maradhatott. Ő maga a püspöki és királyi tanácsossági méltósággal felruházva, a királyhágón inneni és tuli összes protestáns egyház általánosan elismert és szeretett egyik főtekintélye, országos köztisztelet tárgya. Mily biztosítottak látszott még hátra levő jövője, mily kecségtelőnek a ki-

látás, hogy számos szeretettei karjai közt fogja eltölthetni késő öregsége végnapjait, boldogul a boldogok közt.

De a gondviselés végire mehetetlen végzése másként határozott felette. A biztosítottnak látszó boldogság felhőtlen egéből mint czikkázó villám oly gyorsan és váratlanul hullott rá egy óriási csapás. Leánya, a korának még delét sem ért, viruló szépségű, bájos kellemű, fenkölt lelkű ifju asszony, alig pár napi betegség után a rohamosan rajta erőt vett baj áldozata lett. Oh mily keservesen érte a szerető apát e csapás, mily tátongva bomlottak fel e szerencsétlenség lesújtó terhe alatt a régi sajtó sebek! Hol volna nyelv és szónoki tehetség, a mely csak megközelítőleg is le tudná írni azt a megmérhetetlen tengerét a fájdalomnak, a melybe e gyászeset helemertette érzékeny lelkét? De nem! az emberi szív erős, sokat bír el az örömből, még többet a fájdalomtól; van valami, a mi kétségbeesésében is fentartja: a kötelesség! Temessük el halottainkat, sirassuk, gyászoljuk! De ne feledkezzünk meg az élőkről, az övök a mi kötelességünk! Nagy Péter se feledkezett meg kötelességéről. Ott volt a leánya után megmaradt nyolcz anyátlan árva, ezek kiskorusága hangosan követelte a maga örökségét abból az atyai szeretetből, a mely elvesztett édes anyjukat nem követelte a sirba. Nagy Péter nem vigasztalódott, erélyes akaratával leküzdötte vérző szive fájdalmát, kötelességéhez látott, megkettőztetett gyengédséggel ölelte lelkébe drága unokáit, feladatul tüzte ki magának fokozott szeretettel és gondossággal elfelejteni velök árvaságukat. E feltételből merítette erejét.

És ime, még nem zöldült volt ki másodszor a fű az ifju anya sirhalmán, egy orvul támadó gonosz nyavalya unokái között csaknem egyszerre terített oda a gyászravatalra, a mig más kettő otthon élet és halál közt csaknem reménytelenül kinlódott ugyanabban a bajban. Ezt az új csapást nem bírta ki gyengéden érző szerető szive; megszakadt!

1884 szeptember 16-kán riasztott fel a gyászhir, hogy Nagy Péter meghalt. És felállították az ő gyászravatalát, és jöttek közelebről és távolról mind, mind a kik ismerték és szerették kiönteni szívök keservét forró könnyekben földi maradványai felett. Egy ország állotta körül koporsóját mély gyászba borulva sehol vigasz, mindenütt siralom és gyászos bubánat!

Bocsáss meg elköltözött nagy szellem, ha gyarló ajkaim rebegése nem volt méltó hozzád. Ha van, a mint hisszük is, hogy van abban az ismeretlen, siron tuli hazában új élet, és ha az ott időző üdvözöltek vesznek tudomást arról, a mi itt történik, a Te nemes lelked meg fogja érteni, hogy a hiba nem szivemben, nem

érzelmekben van. Itt állok a muzeum-egylet és a magam nevében ünnepelve drága emlékedet, hogy teljesedjék be rajtad az ünnepelt, nagy történetíró szózata: „A mit szerettünk és bámultunk benned, az megmaradt, és meg fog maradni az emberek lelkében, az idők örökkévalóságában, a történelem hirtelésében. Mert ha sok dicstelen és ismeretlen halandó emléket eltemeti a feledés: a Te emlékedet elbeszéljük és elébe tárjuk az utókornak, hogy maradjon fenn örökre.“ (Tac. Agr. 46.).

Dr. Finály Henrik.
